

Ýewropada osmanly patyşasy we Ömer Faiz ependi

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Ýewropada osmanly patyşasy we Ömer Faiz ependi ÝEWROPADA
OSMANLY PATYŞASY we ÖMER FAIZ EPENDI...

2006-nyjý ýylда aramyzdan giden ussat taryhçy Jemal Kutaý 187 sany kitap ýazypdy. Käbirleri köp «jedeli edilen» eserler, dokumental filmler, ýatlamalar, taryhy kitaplar...

Ýakynda onuň ir döwür ýazan kitaplarynyň birini okadym.

«Soltan Aziziň Ýewropa ýolýazgysy».

Okap durkam käte oýa batdym, käte güldüm.

Patyşa Abdyleziziň Ýewropa resmi sapary 1867-nji ýylda bolup geçýär.

Iñ esasysy-da taryhymyzda (uruşlardan başga) ilkinji we iñ soňky gezek osmanly patyşasy daşary ýurda çykýar. Patyşa bu resmi sapara çykmaga biraz ýaýdanypdyr.

Şol wagtyň sadrazamy (baş weziri) we harijiye naziri (daşary işler ministri) bolan Ali we Fuat paşa dagy progressiw pikirli adamlar. Olar patyşany muňa zordan diýen ýaly razy edipdirler. Ýolagçylyk Stambuldan gämi bilen başlapdyr...

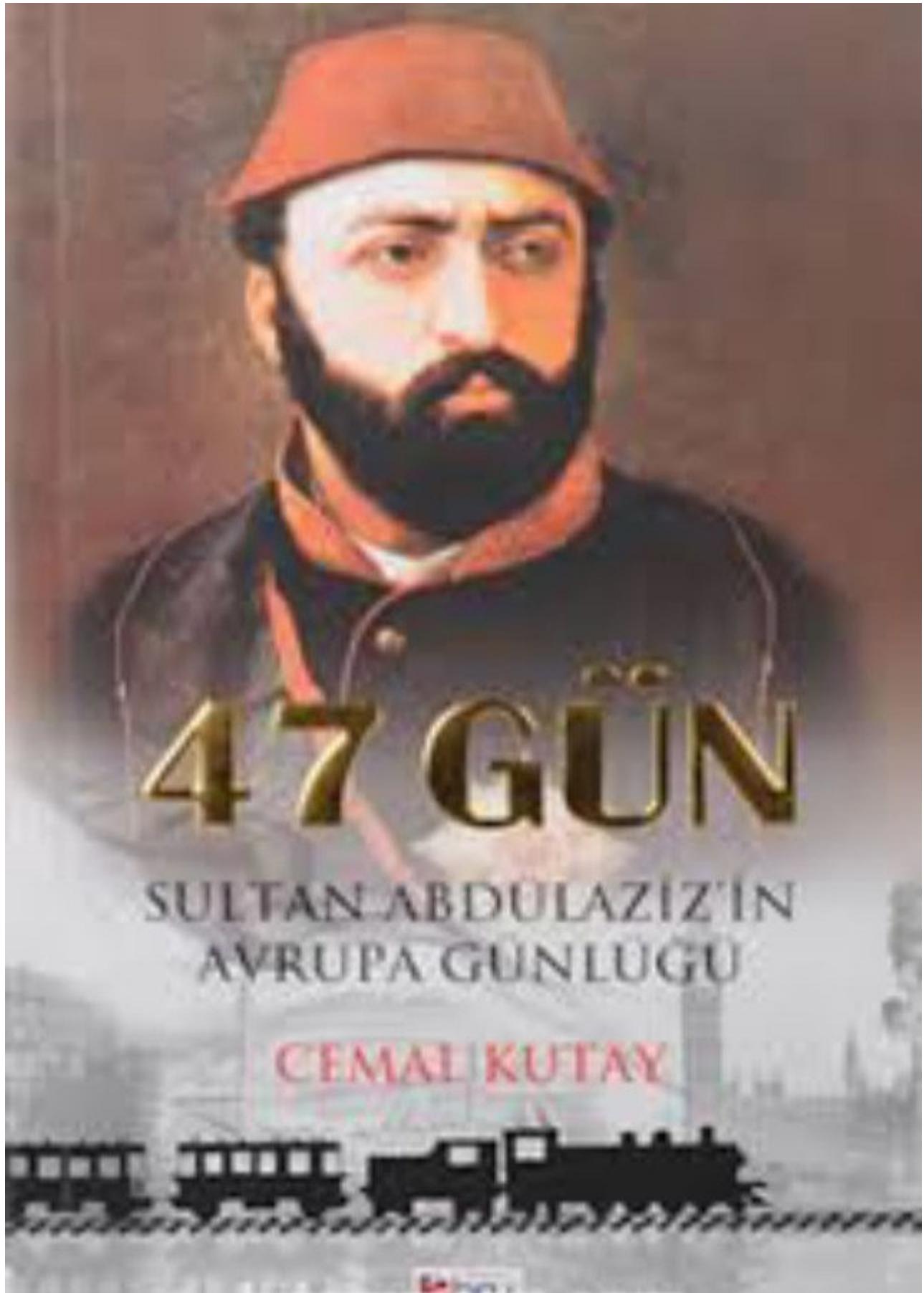
Ber eliňi, Fransiyá! Birinji duralga Parižde açylýan bütindünýä sergisi. Ol ýerdenem Angliya, soňra Belgiya... Hem Germaniýanyň, Awstriýanyň, Bolgariýanyň üstünden Garadeňiz arkaly Stambula gaýdyp gelinýär. Resmi sapar 47 gün dowam edipdir, hemme ýerde dabaraly garşylaýys çäreleri guralypdyr. Patyşanyň ýanynda birgiden adam bolupdyr. Olaryň birem Stambulyň şähri-emini (şäher häkimi) Ömer Faiz ependi eken. Köpi gören, degişgen, ýiti zehinli adam.

* * *

Soltan Abdylezizem haýbatly, pälwansypat adam bolupdyr. Baran ýurdunda ony uly gyzyklanma bilen garşylapdyrlar. Onuň hormatyna korolewalaryň gatnaşýan resepsiýalary guralypdyr, nyşanlar dakylypdyr, tansly ballar, dabaraly zyýapatlar berlipdir, paradlar geçirilipdir.

Patyşa bu ýurtlaryň iñ ýokary wezipeli adamlary tarapyndan görlüp-eşdilmedik görünüşde garşylanypdyr.

Delegasiýanyň ähli agzalary, patyşanyň özem Ýewropanyň siwilizasiýasyna haýran galypdyr. Aýally-erkekli ýasaýyş olaryň düýşlerinde-de görmedik zady. Şoň üçin olar öz aralarynda jedel edipdir: «Ýewropa bular ýaly ösen wagty biz näme üçin beýle yza galdyk?»

* * *

Sadrazam Ali paşa resmi sapara çykınca Stambulyň şähri-emini

Ömer Faiz ependä şeýle tabşyryk beripdir: «Ependi hezretleri, saparyň dowamynda gündelik ýöredersiňiz. Näme görseňiz, näme eşitseňiz ýazarsyňyz. Gündelik ýöredeniňizde içiňizden näme pikir gelse ýazyň, hiç hili resmilige ýol bermäň».

Ömer Faiz ependi ýetmiş ýaşyndan geçenem bolsa, wäsi, gürrüñçil, gönümel adam eken. Ol birinji günden başlap gündelik ýöredipdir we gören zatlaryny kagyza geçiripdir. Saparyň dowamynda diňe özüniň däl, bütin delegasiýanyň aklyny sägindiren wakalary we ýewropa ýurtlarynyň ösenligini birinbirin beýan edipdir.

Ine, merhum Jemal Kutaý ussadymyz ençeme ýyldan soň şol «Gündeligi» ele salypdyr we kitabynda biziň dykgatymyza ýetiripdir.

* * *

Zyýapatlar, tansly ballar, abat şäherler, zawod-fabrikler, senagat kärhanalary, göm-gök öwüsýän meýdanlar, köcelerde eýlæk-beýlæk geçýän siwilizlenen adamlar...

Ýewropa adamynyň ilkini gezek görýän bu bugdaýreňk, pişge murtly, gelşikli osmanly erkeklerine haýran galyjylykly seredişler we elläp görmeler...

Düzümünde aýal bolmadyk delegasiýamyzyň hemme erkegi ýörite saýlanyp alnypdyr. Boýlary 1,80-den pesde bolmadyk peşeneli pyýadalar.

Ýewropaly aýal-gyzlar bulary görenden elläp görmäge başlapdyr! Aýallar biziňkilere haýran, ömürlerinde ilkini gezek ýonekeýje geýnen we bürenjeksiz-ýaşmaksız aýallary gören biziň erkeklerimizem olara haýran!

* * *

Ömer Faiz ependini protokol düzgünlerine laýyklykda Parižiň şäher sowetiniň başlygy bilen duşuşdyrýarlar. Biziň Ömerimiz bolýan zatlary görende gözüne ynanmandyr. Mysal üçin köceler her gün tekerli munisipalitet maşynlary bilen suwlanypdyr. Duşuşykda Parižiň şäher sowetiniň başlygy sorapdyr:

– Siz Stambulda köceleri nähili suwlaýarsyňyz?

Köceleriniň suwlanýandygyny ömründe birinji gezek gören Ömer Faiz epensi şobada jogap beripdir:

– Bizde şäher sowetiniň köceleri suwlamagyna hajat ýok. Naharhana ýöredýänler hapa suwuny köçe dökýär. Sertaraşlar sabynly suwuny köçä dökýär. Öýlerden kir suwlary köçä dökülyär. Bakgallar meselem peýnir gabynyň düýbündäki suwuny, zeýtun basyran gabynyň suwuny, kofeçi ýuwan çäýnek-käseleriniň suwuny hemise köçä drkýär. Şeýdihem biziň köcelerimiz halk tarapyndan wagtly-wagtynda suwlanyp-arassalanyp dur!

Parižiň şäher sowetiniň başlygy bu gezek:

– Siziň Stambul şäher sowetiňiziň býužeti näceräk? – diýip sorapdyr.

Ömer Faiz ependi esli salym pikirlenipdir. «0 nämäň býužeti, gadyrdan? Bizde býužet diýen zat ýok» diýip bilmändigi üçinem kellesine gelen sany aýdyp goýberipdir. Fransuzyň akyllı logikasy bu sany almandyr:

– Yöne bujagaz pul bilen hiç zat edip bolanog-a!

Ömer Faiz ependi-de dogry sözünü gaýgyrýan adam däl. Ol şobada:

– Bolmanam biz hiç zat edemzok-da! – diýipdir.

* * *

Ýewropa sapar edilerem, alkogolly içgiler, meý-şeraplar bolmazmy!

Ömer Faiz ependi teatrda özleriniň hormatyna guralan zyýapatlary gürrüň berýär:

«Bufetlerde çeşmeler (krançikler) dygysyz gözlenýän we halanyan içgileri näçe diýseň akdyryp durdy. Dogrusyny aýtsak, her dürli ikirjiňlenmäni bir gyra goýup, bularyň hemmesinden datdyk. Fuat paşa hezretleri maňa delegasiýanyň ymamy Hasan Nami ependiniňem bu mürähetlere goşulyp-goşulmaýandygyny soranda, mollamyzy halas etmek üçin «Içýäniň nämedigini bilmek üçin ymam ependimiz datman-etmän nädip fetwa beribilsin! Onuň alyhezreyleri muny mazaly seljermän karara geläýjekmikä» diýdim».

Aýdyşyndan «edýäniň näme» diýilmejek azat ýurda aýagyny seken

ymam ependimizem içip kellesini sämedipdir!

* * *

«Köçelerde halk bize uly gyzyklanma we teşnelik bilen seredýärdi. Bir ýaş zenan nämüçin köpimiziň sakgallydygyny sorady. «Sözümiziň diňlenmegin üçin» diýdim. Ol şonda gökje gözlerini gyrp-gyrap edip, ikinji soragyny berdi. «Hemmäñizem-ä sakgally ekeniňiz, kimiň sözünü diňlemeli indi?» Şobada jogap berdim. «Kimiň sakgaly uzyn bolsa, şoňky diňlenýär!»

* * *

Soltan Abdyleziz kyrk ýedi güne çeken resmi saparyndan ýadaw, ýöne keýpihon halda dolanýar. Ol ýanyndakylar bilen birlikde hem Ýewropa, hem daşary ýurtlara ilkinji (we iň soňky) gezek çykan patyşa bolma titulyny gazanypdy, şol sanda ol ýerlerde gören siwilizasiýasyndan köp zatlary öwrenipdi.

Aslynda Ýewropadaky siwilizasiýa bütin delegasiýany haýrana goýupdy. (Resmi saparda şol wagt şazada bolan Abdylhamyt hem bar eken).

* * *

Aradan uzak-uzak ýyllar geçti. Emma bu resmi sapardan we ýewropa siwilizasiýasyndan hiç hili sapak alynmadı, hiç zat öwrenilmedi. Hemme zat yatdan çykdy gitdi, öñki hammam, öñki tas öñki-öñkiligine dowam etdi.

Osmanly ýyllaryň dowamynda kese ýerlileriň boýunturygyna girip çağşady we taryh arenasyndan çekildi... Çünkü bu döwlet dini fanatizmiň, jahylyýetiň zynjyrlary astynda yza galypdy we yzanda-çuwan halda ikiýana urunýardy. Şeýdibem boljak iş bolupdy.

Emin ÇÖLAŞAN.

«SÖZCÜ» gazeti, 21.09.2024 ý. Taryhy makalalar